

SOCIETATEA CIVILĂ ȘI PARTICIPAREA POLITICĂ ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

CARMEN MUREANU

INTRODUCERE

Trecerea de la statul totalitar, care oferea cetățeanului rolul de „supus participant” (Fr.C.Barghoorn,1962) la statul democratic, care oferă cetățeanului angajarea activă în procesul luării deciziilor, a însemnat și adoptarea modelului democratic fundamentat pe sufragiu universal, pluripartitism, legislativ ales, alternanță la guvernare, la care se asociază și o anumită cultură civică.

Ca „participare rațională în interiorul structurii de input a politicii” (Gabriel A.Almond și Sidney Verba, 1963), cultura civică vine să susțină acel grup independent care se interpune între individ și stat, capabil să soluționeze conflictele și să controleze comportamentele, fără a recurge la coerciție publică, grup denumit prin sintagma „societate civilă”.

Incapacitatea societății civile de a controla puterea, se reflectă în dependența individului de stat și în monopolizarea de către cel din urmă a pârghiilor esențiale de dominație. Altfel spus, societatea civilă se opune tendinței expansioniste a statului, conciliind, în calitate de centru autonom de decizie, interesele cetățean – stat.

În România, optimizarea relațiilor stat – societate civilă s-au concretizat la nivel local prin parteneriate cu organizațiile neguvernamentale, iar la nivel central, prin crearea unor departamente cu rol de interfață în raportul instituții centrale – structuri ale societății civile.

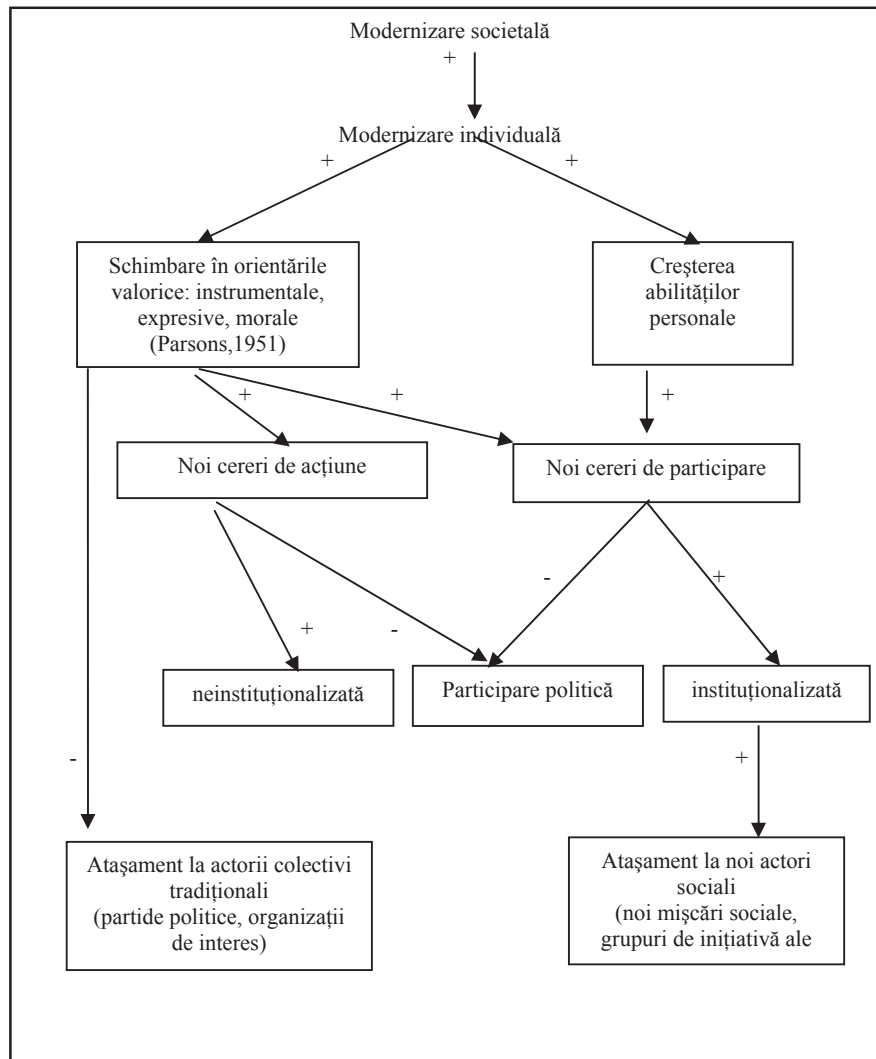
În concluzie, societatea civilă este menită să medieze relația individ – stat prin asigurarea participării (pentru individ), constituirea și reprezentarea intereselor colective (la nivel de instituții).

În ceea ce privește procesul politic, la nivelul acestuia, congruența individ – stat este asigurată când actorii specializați, reprezentați prin politicieni, partide și guvern, oferă un grad mai înalt de satisfacere a nevoilor cetățenilor, într-un cadru legitim. Uneori însă, ca urmare a resurselor limitate și a faptului că implementarea unei politici elimină o alta, putem asista la scăderea gradului de satisfacție a cetățeanului față de măsura în care statul îi poate satisface cerințele.

Unii teoreticieni ai crizei (Haberman,1973; Brittan,1975; King,1975; Crozier, Huntington și Watanuki,1975) consideră că punctul comun, indiferent

de bazele teoretice și ideologice ale guvernării, îl constituie opoziția dintre cererile în creștere ale cetățenilor și scăderea capacității guvernului de a realiza obiectivele politice, situație datorată și declinului dezvoltării economice.

Pornind de la ideile lui Inglehart (1990) cu privire la dezvoltarea procesului de schimbare socială și politică, Klingemann și Fuchs (1995) au propus un model al procesului de modernizare și orientare politică.

Dieter Hans Klingemann & Dieter Fuchs, „Citizens and the State”, Oxford University Press, 1995

Astfel, la nivel individual asistăm la apariția a noi cereri de participare, manifestate prin declinul participării politice instituționalizate concomitent cu creșterea participării politice neinstituționalizate.

La nivel colectiv ne confruntăm cu declinul atașamentului față de partide politice și organizații de interes, dar cu creșterea atașamentului față de noi mișcări sociale și grupuri de inițiativă ale cetățenilor.

La nivelul instituțiilor, sistemelor și valorilor, deși asistăm la creșterea suportului pentru valorile democrației individuale, scade încrederea în politicieni, instituții guvernamentale și sistemul democratic.

În lucrarea de față vom prezenta o parte a rezultatelor unui studiu privind participarea politică a populației și modificările survenite în intervalul 1990-1998¹.

În analiză am folosit o tipologie combinată a participării politice:

- participare convențională - electorală (S. Barnes și M. Kaase, 1979);

¹ Studiul este o parte a unei cercetări internaționale complexe „Consolidarea democrației în Europa Centrală și de Est”, cercetare efectuată cu scopul de a permite comparația diferitelor moduri de raportare a populației la democrație atât între țări, cât și între două momente în timp: 1990-1998. În România, prima cercetare s-a efectuat în luna decembrie 1990, pe un eșantion național pe cote, de 1234 persoane peste 18 ani, iar în 1998 cercetarea s-a desfășurat în luna martie, pe un eșantion național probabilist – multistadial stratificat, de 1208 persoane peste 18 ani (eroare +/-2,8%). Pentru anul 1998, stratificarea s-a realizat în funcție de provincia istorică, mediul rezidențial și mărimea localităților urbane. În final au fost studiate 60 de localități, dintre care 31 de orașe (inclusiv București) și 29 de sate din 37 de județe, în 121 puncte de eșantionare. Eșantionul studiat în 1998 se apropie satisfăcător de valorile unor variabile socio-demografice estimate la nivel de țară.

		Eșantion 1990 (%)	Eșantion 1998 (%)	Estimări țară (%)
Sex	Bărbați	51	52	48
	Femei	49	48	52
Vârstă	Sub 30 ani	27	23	21
	31 - 60 ani	57	54	56
	Peste 60 ani	16	23	23
Mediu rezidențial	Urban	53	55	55
	Rural	47	45	45
Naționalitate	Română	93	92	90
	Maghiară	6	7	7
	Alte naționalități	1	1	3
Pregătire școlară	Până la școala generală	48	57	62
	Liceu și studii postliceale	38	32	30
	Studii universitare	14	11	8

Coordonator: prof.dr. Ioan Mărginean; Colectiv de cercetare: drd. Carmen Mureanu, drd. Iuliana Precupețu, drd. Ion Voinea

- participare afectivă – sentimente privind sistemul politic, rolurile sale, personalul și performanțele (Gabriel A. Almond și Sidney Verba, 1963);
- participare evaluativă – judecăți și opinii cu privire la obiectul politic (Gabriel A. Almond și Sidney Verba, 1963).

REZULTATE

Participarea politică convențională – electorală

În general, participarea electorală este înțeleasă în termenii unui clientelism limitat, în sens de schimb reciproc de avantaje între doi parteneri, partide – electorat, schimb ocazionat de alegerile electorale. În acest sens restrâns, participarea electorală apare ca o „formă instituționalizată a legăturii cetățeanului cu statul” (Klingemann și Fuchs, 1995). În mod real însă, este vorba de un clientelism dependent de schimbările survenite în spațiul social între două momente în timp – vechile și noile alegeri, perioadă în care se filtrează percepțiile electoratului, astfel încât se poate cristaliza o opțiune politică. Altfel spus, participarea electorală nu se reduce doar la intenția de vot, ci ea cuprinde și o serie de indicatori care modelează opțiunea politică.

Tabelul nr. 1
%

Indicii participării politice convenționale	1990		1998	
	„+”	„-”	„+”	„-”
Lectura cu conținut politic din ziare	88	12	66	34
Discuții pe teme politice	81	19	69	31
Încercarea de a-i convinge pe prieteni cum să voteze	28	72	29	71
Contribuția cu privire la rezolvarea unor probleme ale localității	39	61	25	75
Participarea la întruniri politice	19	81	9	91
Contactul cu persoane oficiale sau politice	24	76	24	76
Folosirea timpului pentru a lucra în favoarea unui partid sau candidat	12	88	6	94
Simpatie față de un partid	67	33	43	57
Intenția de a vota	83	17	95	5
Membru al unui partid	9	91	5	95

Notă: „+” = participare (des+câteodată+rare / da); „-” = lipsa participării (deloc/nu).

O analiză comparativă 1998 versus 1990 a evaluării participării convenționale (electorale) ne conduce la următoarele concluzii:

Reducerea gradului de interes pentru politică

Gradul de interes pentru politică este asociat gradului de informare prin lectura cu conținut politic din ziare, discuțiilor pe teme politice, participării la întruniri politice, contactului cu persoane oficiale sau politice.

În mod normal, o dată cu căderea comunismului, asistăm în 1990 la o explozie a interesului populației pentru politică, interes mediat și de apariția unui număr mare de publicații care tratau teme politice. În același timp însă, o participare activă, prin contacte cu persoane politice sau participare la întruniri politice este destul de redusă, fapt explicat de sechelele rămase în urma perioadei comuniste în care, cei care aveau puncte de vedere contrare opțiunilor partidului unic, erau reprimati.

În timp, asistăm la o reducere a participării, explicabilă prin momentele de instabilitate ale mediului politic, indiferența politicianilor la opinia publică, sau acceptarea ei ca ultimă soluție, ceea ce a redus interesul pentru lectura cu conținut politic din ziare, ca și pentru discuțiile pe teme politice.

Activismul politic manifestat prin participarea la întruniri politice scade ca urmare a discrepantei între așteptările inițiale și realitatea concretă (ne referim la fenomenul de monopolizare a partidelor de către elite și a resurselor în interiorul grupurilor de interese), ceea ce a dus la creșterea scepticismului populației.

Menținerea constantă, dar la un nivel scăzut, a activismului prin contactul cu persoane oficiale sau politice este o urmare firească a perpetuării birocrăției instituționale, ceea ce subliniază criza de încredere în raporturile sociale.

Menținerea la un nivel relativ constant a persuasiunii politice, măsurată prin încercarea de a-i convinge pe prieteni cum să voteze.

Scepticismul a redus gradul de implicare în opțiunea celuiilalt, criza de încredere având ca rezultat scăderea încrâncenării inițiale în cauza declarativă a unui partid.

Scăderea simțului civic de participare locală.

Scăderea contribuției cu privire la rezolvarea unor probleme ale localității nu este neapărat o culpă a cetățeanului, ea provine și din lipsa legală a pârgărilor de implicare a populației la nivel local, unde se practică adoptarea deciziei grupului care a câștigat alegerile, grup care înțelege astfel să-și afirme legitimitatea, cultivând uneori intoleranța și împărțirea resurselor existente după criteriul afilierii politice și al apartenenței.

Reducerea gradului de partizanat politic efectiv, constând în folosirea timpului pentru a lucra în favoarea unui partid sau candidat și apartenența la un partid politic.

Dacă în 1990 valorile reduse ale activismului politic se explică prin incertitudinea cu privire la instaurarea unei democrații în care asistam la o extremă proliferare a partidelor, asociată cu reticența populației generată de

lipsa unei viziuni clare asupra menținerii schimbării, ca și de multitudinea programelor oferite, în 1998 se accentuează același pattern, explicabil prin neîncrederea datorată incapacității politicianilor de a-și îndeplini promisiunile făcute în perioada alegerilor, generând o adevărată apatie politică în rândul populației. Incapacitatea nu se datorează neapărat unei lipse de voință, ci mai degrabă conjuncturii sociale, vina politicianilor fiind aceea de a nu evalua la nivel real măsura realizărilor promise fie voit, fie din lipsă de viziune în perspectivă.

Scăderea gradului de partizanat politic simpatetic.

Factori ca cei anterior menționați, la care se adaugă inconstanța declarațiilor unor lideri politici și crizele de legitimitate politică, au făcut să scadă simpatia românilor față de partidele politice.

Creșterea gradului de folosire a dreptului de a vota, asociată însă cu creșterea numărului persoanelor indecise.

Se știe că perioadelor post-totalitare le sunt asociate comportamente explozive de participare la vot, ceea ce explică procentul mare al celor care intenționează să voteze în 1990. Creșterea acestei intenționalități pentru 1998, la nivelul electoratului potențial, poate fi explicată prin conștientizarea populației de a uza de un drept fundamental. În mod real însă, scad așteptările în legătură cu posibilitățile de implicare, asistând la o creștere a numărului indecișilor, asociată cu a celor care nu-și declară opțiunile (7% - 1990; 31% - 1998).

Participarea politică afectivă

Constă în sentimentele privind sistemul politic, rolurile sale, personalul și performanțele (Gabriel A. Almond și Sidney Verba, 1963) este urmărită pe două laturi: (a) încrederea în partidele politice și (b) imaginea publică a partidelor politice.

Tabelul nr. 2

Încrederea în partidele politice%

	„+”	„-”	Balanță
1990	61	39	- 44
1998	53	47	- 84

Notă: „+” = încredere (totală+mare+puțină); „-” = lipsa încrederii (deloc)

Balanță = aprecieri pozitive (totală +mare) – aprecieri negative (puțină+deloc)

Ipotezele postmoderniste în ceea ce privește viitorul partidelor politice susțin declinul acțiunilor politice instituționalizate.

Rezultatele studiului de față reflectă faptul că gradul de încredere în partidele politice în 1998 față de 1990 înregistrează o scădere, manifestată în principal prin:

- etichetarea partidelor ca instrumente ale elitei, ce eludează astfel una dintre ideile fundamentale ale democrației, și anume, principiul guvernării prin consimțământul celor guvernați;
- reducerea performanței partidelor de a oferi posibilitatea de participare la activitatea politică.

Tabelul nr. 3

%

Indicii participării politice afective	1990		1998	
	„+”	„-”	„+”	„-”
Partidele oferă posibilitatea de participare la activitatea politică	84	16	82	18
Partidele slujesc doar interesele conducătorilor	31	69	62	38
Este necesară existența partidelor politice dacă dorim dezvoltarea democratică	88	12	88	12
Nu văd nici o diferență între partidele existente	35	65	30	70

Notă: „+” = acord; „-” = dezacord

Imaginea publică a partidelor politice

O altă ipoteză susține că, dacă participarea politică e orientată instrumental, spre scopuri politice specifice, atunci ea are raționalități expresive, hedoniste.

Plecând de la noțiunile empirice ale lui Huntington (1974) despre activismul hedonistic, Barnes și Kaase (1979) identifică patru modele ale implicării politice:

- 1) apatie politică – nu există interes și nici acțiune;
- 2) detașare politică - există interes, dar nu există acțiune;
- 3) activism expresiv - nu există interes, dar există acțiune;
- 4) activism instrumental - există atât interes, cât și acțiune.

O analiză a rezultatelor studiului nostru arată același nivel al interesului și acțiunii în 1990 – 77%, iar în 1998 o scădere a acțiunii – 60%, dar o creștere a interesului – 79%, ceea ce corespunde unei percepții a nivelului de activism hedonistic de tip instrumental. În consecință, partidele trebuie să-și probeze loialitatea față de clientelă dându-i accesul la participare, și prin specializarea doctrinei.

Existența partidelor politice continuă să fie văzută ca un element fundamental al democrației, una dintre realizările post-totalitare fiind chiar existența sistemului pluripartit.

Se observă însă percepția unei tendințe de monopol a reprezentanților politici asupra instituției politice reprezentată prin partide politice, în 1998 față de 1990, și putem spune că asistăm la o accentuare a specializării instituției politice, percepția diferențelor între partidele existente adâncindu-se, în timp ce accesul la participare prin partide scade.

Dacă pentru 1990 percepția apartenenței la un partid este de tip participativ, cu accent pe recrutarea membrilor și pe contribuția lor la activitățile interne partidului și la răspândirea ideologiei acestuia, în 1998 apartenența apare percepută ca fiind de tip clientelistic, partidele oferind posibilitatea de participare politică, dar accentuând interesele elitei.

În concluzie, elitele politice sunt percepute ca fiind caracterizate de un comportament instrumental, manifestat prin dorința de obținere a unor drepturi și avantaje, uitând că, în realitate, sunt ele însele un instrument al reprezentării intereselor unei colectivități care le acordă încrederea prin vot. În dorința monopolizării sistemului de distribuire a resurselor, reprezentanții politici reduc accesul la participare prin partide, deși se menține ideea conform căreia participarea politică se poate realiza sub „pălăria” unui partid, afilierea politică echivalând cu accesul la resursele de care dispune partidul respectiv.

În ultimii ani am asistat la o accentuare a recrutării elitelor în partide, ale căror cereri de participare vin să le promoveze nevoile de auto-actualizare, în timp ce restul membrilor apar ca simpli figuranți.

Participarea politică evaluativă

Raportarea la politic

Se face prin:

- pârghia simbolică a politicii orientate spre exterior, capabilă să asigure securitatea și bunăstarea cetățenilor. Datele susțin accentuarea lipsei de interes a cetățeanului față de elitele politice;

- pârghia simbolică a politicii orientate spre interior (comunitatea înspre corpul politic). În România se produce o retragere a cetățeanului, manifestată prin creșterea dezinteresului față de posibilitatea de implicare politică, ca și față de implicarea politică propriu-zisă; creșterea neîncrederii în politicieni; accentuarea legitimării prin șansă a implicării politice; scăderea percepției participării la actul politic ca responsabilitate civică.

Integrarea politicianilor la valorile comunității

Datele susțin:

- accentuarea negativismului politicianilor față de implicarea politică;
- dezinteresul politicianilor pentru a cunoaște opiniile populației, asociat cu implicarea ca dimensiune pragmatică de obținere a unor avantaje.

Tabelul nr. 4

Indicii participării politice evaluative	1990		1998	
	„+”	„-”	„+”	„-”
Atât timp cât treburile țării merg bine, nu prea mă interesează cine deține puterea	79	21	84	16
Politicienii sunt bucuroși dacă lumea nu se amestecă în treburile lor	66	34	80	20
În România de azi oricine poate să participe la rezolvarea treburilor țării	31	69	30	70
Întotdeauna este mai bine să nu te amesteci în politică, pentru că, mai devreme sau mai târziu, îți frigi degetele	53	47	63	37
Este mai bine să nu ai încredere în politicieni	60	40	69	31
Politicienii fac totul pentru a cunoaște opiniile populației	37	63	27	73
Omul de rând este exclus de la putere	59	41	74	26
În prezent, numai cei ce vor să-și încerce norocul se implică în politică	51	49	67	33
Numai la mare nevoie se interesează politicienii de părerea populației	67	33	86	14
Participarea la activitățile politice este o datorie patriotică	65	35	49	51

Notă: „+” = acord; „-” = dezacord

În concluzie, implicarea politică este percepută ca fiind o cale de acces spre un posibil status de putere. În același timp, este asociată unei previziuni sumbre, ca urmare a schimbărilor în raporturile de putere, urmate de etichetarea foștilor deținători ai statusului de putere ca elemente ale stagnării și de judecarea lor de către opinia publică pentru monopolizarea resurselor și distribuirea lor fie în interes personal, fie în interesul celor care i-au sprijinit în ascensiunea către status.

Prin urmare, scade încrederea în politicieni, ca și percepția participării la actul politic ca datorie patriotică. Credem că, în realitate, nu este vorba de o neimplicare ca datorie civică, ci o reacție la termenul „patriotism”, stereotip des vehiculat în regimul anterior.

PATTERN-UL PARTICIPĂRII POLITICE

Raportată la caracteristicile socio-demografice ale populației, participarea politică are anumite semnificații. Astfel, observăm următorul pattern de evoluție a participării politice:

- gradul cel mai redus de activism îl întâlnim până la vârsta de 20 ani și peste 60 ani, activismul politic crescând până la 40 ani, după care asistăm la o scădere, dar cu un indice mai redus decât cel al creșterii;
- bărbații au o participare politică mai accentuată decât femeile;
- participarea politică crește pe măsura creșterii nivelului de educație;
- activismul politic este mai slab în rural față de urban, iar în urban scade pe măsura creșterii mărimii orașului;
- percepția afilierii la o clasă socială mai înaltă induce un activism mai crescut;
- agricultorii manifestă cel mai redus grad de activism politic, iar populația activă are o participare politică mai accentuată decât populația inactivă.

Putem spune că identificăm un aspect instrumental al relației cetățean – partide, manifestat printr-un nivel redus de identificare a cetățeanului cu partidul votat, orientarea către un partid fiind mai degrabă o opțiune a politicii expresive a partidului în relația de intermediere între acesta și votanții săi.

BIBLIOGRAFIE

- Almond, Gabriel A., Verba, Sidney, *Cultura civică*, Editura DU Style, București, 1996.
- Baechler, Jean, *Précis de la démocratie*, UNESCO, Paris, 1993.
- Boari, Vasile, *Democrație și tranziție. Paradoxurile democratizării în fostele țări comuniste*, în *Polis*, nr.3/1994, pg.88-95.
- Buchanan, James M., Tullock, Gordon, *Calculul consensului. Bazele logice ale democrației constituționale*, Editura Expert, București, 1995.
- Clarke, John, Newman, Janet, *The Managerial State*, Sage Publications, London, 1997.
- Dogan, Matei, Pelassy, Dominique, *Cum să comparăm națiunile*, Editura Alternative, București, 1993.
- Klingemann, Dieter Hans, Fuchs, Dieter, *Citizens and the State*, Oxford University Press, 1995.
- Raportul Național al Dezvoltării Umane - 1998*, Editura Expert, București, 1998.
- Raptis, Michel, *Socialism, Democracy and Self-Management*, Allison & Busby, London, 1980.
- Renașterea unei democrații. Alegerile din România de la 20 mai 1990*, Editura IRSOP & INFAS, București, 1991.
- Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Editura Staff, București, 1998.